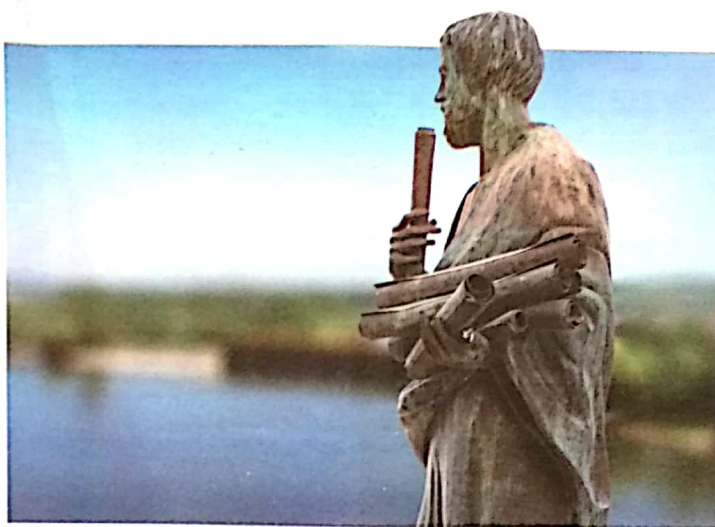

בין שם ליפת היהדות והפילוסופיה היוונית

הרב ד"ר משה רט

היהודים והיוונים אומנם נלחמו זה בזה במאה השנייה לפני הספירה, אולם באופן מפתיע יהודה ויוון הן שתי התרבויות שהשפיעו יותר מכול על העולם המערבי, ובעקיפין על העולם כולו. היהדות עיצבה את דמותו הדתית, הרוחנית והמוסרית, ואילו תרבות יוון העניקה לו כלים אינטלקטואליים ואסתטיים. העולם שאנו חיים בו היום הוא סינתזה בין שתי הדרכים של בני שם ובני יפת. אחת היצירות רבות ההשפעה ביותר של היוונים היא הפילוסופיה. סוקרטס, אפלטון ואריסטו הניחו את יסודותיה של החשיבה הפילוסופית שעליה נבנו במהלך הדורות כל השיטות והזרמים של החשיבה המערבית. לא לחינם אמר הפילוסוף בן המאה הקודמת אלפרד נורת' ווייטהד: "כל הפילוסופיה המודרנית היא הערות שוליים לאפלטון".

השפעה פילוסופית זו לא הצטמצמה למחלקות למדעי הרוח באוניברסיטאות. לא רק שאי אפשר כיום ללמוד פילוסופיה בלי להיות מושפע מאריסטו, גם אי אפשר ללמוד מחשבת ישראל בלי ללמוד את הפילוסופיה האפלטונית והאריסטוטלית ביודעין או שלא ביודעין. גדולי רבותינו הראשונים - רס"ג, ריה"ל, רבנו בחיי וכמובן הרמב"ם - חיו באווירה שבה נחשבה הפילוסופיה היוונית מדע מדויק ובלתי מעורער, וכל אחד מהם הושפע ממנה בדרכו שלו וניסה לגשר בינה לבין היהדות.

כתוצאה הפכו כמה מהרעיונות האריסטוטליים לנכסי צאן ברזל של מחשבת ישראל עד כדי כך שגם הוגים שביקרו בחריפות את גישתו של מורה הנבוכים, למשל, כמו המהר"ל או ר' נחמן מברסלב, השתמשו בעצמם במושגים מבית מדרשו של אריסטו (כמו ההבחנה בין חומר לצורה אצל המהר"ל או חלוקת הטבע לארבעת היסודות אצל ר' נחמן מברסלב). לא משנה לאיזה זרם אתה שייך, גם אם למדת בישיבה החרדית השמרנית ביותר, אם פתחת אי פעם ספר מחשבה או חסידות, קרוב לוודאי שסגנת משהו מאריסטו, ודווקא בנושאים המהותיים ביותר של האמונה. ננסה לגעת על קצה המזלג בנקודות המרכזיות בגישותיהם של אבות הפילוסופיה ולברר את הטוב ואת הרע בשיטתם.

סוקרטס

נחשב לאבי הפילוסופיה המערבית עד כדי כך שהפילוסופים שקדמו לו מכונים "קדם-סוקרטיים". הוא לא השאיר אחריו כתבים, ודמותו ורעיונותיו מתוארים רק בכתבי תלמידיו. על פי הסיפור אמה האורקל מדלמי לסוקרטס שהוא החכם באדם. סוקרטס המופתע שוחח עם אנשים רבים שנחשבו חכמים, אולם בעקבות חקירותיו בא לכלל מסקנה שהם אינם מבינים באמת את התחומים שהם מתיימרים להיות מומחים בהם. מכך הסיק סוקרטס שהוא החכם ביותר משום שהוא יודע שאינו יודע, ואילו האחרים חושבים בטעות שהם יודעים.

שיטתו של סוקרטס הייתה בירור דיאלקטי של מושגים באמצעות קושיות וניתוח באופן המוכיח את דיוני הגמרא. בירור כזה יכול להיות מועיל, אבל יש בו סכנה חמורה,

והיא המחשבה שהבנה אמיתית תלויה בהגדרות והוכחות. סוקרטס טעה כאשר חשב שאדם אינו יכול להבין דבר על מה הם מדברים, הם הבינו היטב, אבל יש תובנות שאי אפשר לדחוס להגדרות מדויקות או להוכיח, דברים התלויים ב"תובנת הלב", באינטואיציה. סוקרטס הנחיל לעולם המערבי את הקללה הרודפת אותו להגדיר ולהוכיח כל דבר ולהתכחש למה שאינו ניתן להוכחה. מתקללה הזו יש להשתחרר. יש דברים שמבינים היטב דווקא בלי מילים.

אפלטון

היה תלמידו של סוקרטס. תרומתו העיקרית לפילוסופיה הייתה תורת האידאות שלו. לפי אפלטון, כל המציאות החושית והארגית אינה אלא השתקפות של עולם האידאות השמימי והמושלם. במשל המערה הידוע שלו הוא מדמה את בני האדם לאסירים במערה הרואים צללים על הקיר וחושבים אותם לממשות

במקום להבין שהצללים נובעים מהצורות האמיתיות המתקיימות בעולם שטוף השמש מחוץ למערה. מי שנחשף לאמת יכול ללמוד לפתח ראייה אידיאלית, המזהה את האידאות המתגלמות בכל הדברים במקום להיצמד לעלוויהם החיצוניים. הוגים ומקובלים יהודים שיבחו את שיטתו של אפלטון וראו אותה כקרובה לאמת יותר מהפילוסופיה של אריסטו. היופי, הצדק, הגבורה ושאר גילויים במציאות אינם אלא השתלשלות מעולמות עליונים, מהספירות האלוניות, ואם מבינים זאת אפשר לראות את האלוניות בכל דבר. אומנם אפלטון עצמו התזיק גם בדעות מקולקלות, למשל שכל הגברים והנשים בני אותו מעמד אמורים להשתייך זה לזה ללא מסגרות של נישואין ומשפחות. את הפסולת הזו צריך להפריד ממנו.

אריסטו

היה תלמידו של אפלטון. הוא עסק בתחומים רבים: מדע, מטפיזיקה, לוגיקה, אתיקה ועוד, אבל עיקר השפעתו על היהדות הייתה באשר לתפיסת האלוניות. הפילוסופים היהודים שהושפעו מאריסטו, ובראשם הרמב"ם, פעלו בלהט לשלילת כל צורה של הנשמה מאלוקים ולהצגתו כמופשט וטרנסצנדנטי לחלוטין. גישה זו אומנם הועילה לזיכך את היהדות מסיגים של תפיסות אליליות ונמוכות המקטינות את ה', אך גבתה מחיר כבד בהפיכתה אותו מאלוקים חי וואהב לישות מופשטת וחסרת רגשות כמו כוח המשיכה. בכך היא הרחיקה יהודים רבים מהאמונה והפכה את התפילה וקיום המצוות לטקסים מוזרים וחסרי משמעות. נדרשת עבודה רבה כדי לברור את הטוב מהרע בגישה האריסטוטלית ולשמור על נשבותו של ה' בלי לרוקן אותו מאישיותו וקרבנותו אלינו.

המאבק עם תרבות יוון עבר אפוא משדה הקרב לשדה האמונות והדעות, וכיום לא מדובר במלחמה נחרצת אלא בבירורים דקים ומורכבים שמטרתם בסופו של דבר למזג את התורה עם החוכמה ולהאיר את העולם כולו באור האמת.